

УДК 261.5: 27 (477) "19"

Щербяк Ю.

ПРОСВІТИТЕЛЬСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Проаналізовано просвітительську діяльність глави Української греко-католицької церкви А. Шептицького в контексті українського національно-культурного відродження кінця XIX – першої половини XX ст. З'ясовано, що в практичних діях і теоретичних надбаннях митрополита А. Шептицького відображена ціла епоха боротьби українського народу за державну незалежність, досягнення релігійної та національної єдності українців. Доведено, що протягом багатьох років УГКЦ під проводом митрополита А. Шептицького була чи не єдиною національною інституцією краю, яка спромоглася відстояти свою самобутність, зберегти власні церковні традиції, а також захистити українську культуру, мову, школу від асиміляційної політики урядів іноземних держав.

Ключові слова: просвітительська діяльність, митрополит, Церква, національно-культурне відродження, асиміляційна політика.

Звернення до релігії, як скарбниці духовної культури людства й оберегу національної самобутності українського народу, в теперішніх умовах переоцінки вартостей і трансформації ієрархії цінностей є логічним і закономірним явищем. Ці факти і задекларована у Конституції України стаття про свободу совісті є характерними ознаками процесу формування в суспільстві цивілізованого ставлення до релігії. Вважаємо, що сьогодні варто було б переглянути й реанімувати події минулого, окреслити в їхньому змісті проблеми, які щоразу актуалізуються в новому тисячолітті, особливо в умовах інтегрування України в європейський освітній простір. Яскравою сторінкою в національній історії є просвітницька діяльність митрополита Української греко-католицької церкви (УГКЦ) Андрея Шептицького (1865–1944). Український Мойсей увійшов в історію культури як один із визначних діячів національно-культурного та духовного відродження українського народу кінця XIX – першої половини XX ст. Його ім'я стоїть поряд з іменами таких велетів національного духу, як І. Франко, М. Грушевський, Леся Українка, І. Огієнко та іншими представниками українського відродження.

Мета статті – проаналізувати просвітительську діяльність митрополита А. Шептицького в контексті українського національно-культурного відродження кінця XIX – першої половини XX ст.

Витоки означеної проблеми, зокрема діяльність греко-католицької церкви в період українського національно-культурного відродження кінця XIX – початку XX ст., розглядали І. Бойко, М. Ваврик, А. Васьків, А. Великий,

Ю. Волошин, О. Гринів, С. Мудрий, І. Нагаєвський, А. Сапеляк, М. Стахів, Ю. Федорів, С. Цьорох. На сучасному етапі дослідженнями діяльності А. Шептицького і поширенням його творів займається А. Кравчук; вітчизняні дослідники Я. Білас, І. Гель, Г. Гладка, Я. Заборовський, В. Замлинський, О. Красівський, В. Ульяновський, М. Юрій найбільшу увагу сконцентрували на політичному портреті церковного діяча і тільки дотично розглядають його просвітительську роботу. Вагомий внесок у дослідження постаті А. Шептицького зробили польські історики, зокрема Е. Прус, Р. Тожецький, Е. Кок, М. Новак, В. Мокрий.

Як було вже сказано, громадська та церковна діяльність митрополита А. Шептицького припала на завершальний етап другого українського національно-культурного відродження XIX ст. Очевидним є той факт, що, з одного боку, феномен А. Шептицького був прямим продовженням цього ренесансу українського духу, а з іншого – він сам активно впливав на культурно-національний прогрес українства цілої епохи [18, 636]. В його практичних діях і теоретичних надбаннях відображено боротьбу українського народу за державну незалежність, досягнення релігійної та національної єдності українців. Про свою місію на Землі в одному з листів митрополит писав: «... Я дуже хотів би обтерти сльози з очей тих, які плачуть, потішити кожного, хто сумує, уздоровити кожного, хто хворий, просвітити кожного, хто темний. Я хотів би стати всім для усіх, щоби всіх спасти ...» [12, 4].

Важливо зазначити, що після інтронізації митрополита 17 січня 1901 р. його діяльність оздоровила і зміцнила УГКЦ: соціально-економічні заходи відповідали інтересам галичан, а культурно-просвітницька діяльність була скерована на піднесення моралі, освіти та духовності народу. У пастирському посланні А. Шептицький наголошував: «У кожній праці і в кожнім слові я шукаю лише добра для народу, зглядом котрого почуваюся до важних і святих для мене обов'язків» [2, 78]. Заходи владики з відстоювання прав українських студентів, виступи перед місцевою владою на захист української мови і, зрештою, переведення Служб Божих зі старослов'янської на українську наблизили його до освітнього середовища галичан. У посланнях та зверненнях новопризначений владику зосереджував увагу священників на необхідності як матеріально, так і морально активно підтримувати українські просвітні установи [16, 409]. За першу декаду керівництва А. Шептицькому вдалося побороти внутрішньоцерковне протистояння і представити греко-католицьку церкву монолітною перед зовнішніми зазіханнями антиукраїнських сил.

Як посол до Галицького сейму в 1901–1914 рр., а згодом депутат Палати панів у Відні, владику Шептицький виступав за розширення мережі середніх шкіл та вимагав створення українського вищого навчального закладу. Зокрема, він сприяв становленню і розвитку хліборобської школи у с. Коршів та садівничої школи у с. Милованні. В 1901 р. на знак солідарності з виходом українських студентів із Львівського університету митрополит закрив греко-католицьку духовну семінарію [15, 10]. Його промова в Палаті панів 28 червня 1910 р., в якій

обґрунтовано необхідність відкриття українського університету у Львові, стала першим в історії виступом українця на найвищому державному рівні в Австро-Угорщині [4]. У результаті, офіційна австрійська влада й польський політичний провід були змушені погодитися на заснування українського вищого навчально-го закладу [15, 10]. Однак початок Першої світової війни завадив цим планам.

Протиріччя політичних інтересів великих імперій сприяли національному піднесенню народів Східної Європи. Українські національно-патріотичні сили розглядали Першу світову війну як можливість позбутися залежності від Росії та створити власну державу [9, 442]. З початком війни глава УГКЦ звернувся 15 серпня 1914 р. до австрійського уряду з меморандумом, в якому запропонував концепцію державно-політичного, воєнного та релігійного упорядкування всіх українських земель. Основною ідеєю цієї концепції, за словами митрополита, було об'єднання українців під протекторатом Відня. Владика Андрей доклав також чимало зусиль до створення Західно-Української Народної Республіки, а після підписання Ризького мирного договору 1921 р. побував у низці країн Європи й Америки, шукаючи підтримки для українського визвольного руху, домагаючись неприєднання Галичини до Польщі.

У міжвоєнний період митрополит Андрей продовжував роботу з розбудови освітньої діяльності церкви. За його ініціативи у 1928 р. було засновано Львівську греко-католицьку академію, Богословське наукове товариство (1929), Український католицький інститут церковного з'єднання ім. Митрополита Рутського (1939) [11, 124–125; 13, 5–7]. Ще одним вищим навчальним закладом, з яким він активно співпрацював, була Сільськогосподарська українська академія у Подєбрадах (Чехословаччина). В критичні для неї часи під час економічної кризи 1930-х рр. владика Андрей звертався до найвищих посадових осіб держави з проханнями спільно забезпечити її подальше існування.

Не обминув своєю увагою митрополит і діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Їхня співпраця була настільки тісною, що 20 травня 1925 р. А. Шептицького обрали дійсним членом НТШ філологічної секції [7, 382]. Свою енергію владика спрямовував не тільки на вищі навчальні заклади, він добре розумів значення і вагу для українців початкової й середньої шкіл. Основним захисником й організатором середньої освіти у той час виступало товариство «Рідна школа». Для ефективної допомоги цьому товариству в 1933 р. було створено «Митрополічу шкільну раду», яка регулярно розглядала проблеми українського шкільництва і шляхи їх вирішення [8].

Засуджуючи насильницьку колонізацію краю, дискримінацію українського шкільництва, антиукраїнську національну політику польського уряду, А. Шептицький намагався консолідувати політичні сили українського суспільства. Зокрема, публічно осудивши проведення польським урядом репресивної політики пацифікації, жертвами якої восени 1930 р. стали тисячі українців, митрополит ініціював створення Українського католицького союзу (УКС), який об'єднав би українство на засадах християнської ідеології. Оскільки приналежність до УКС не суперечила членству в інших політичних партіях, він мав стати

вагомим фактором єдності українців. Тоді ж, у 1930 р., з ініціативи владики А. Шептицького засновано товариство українських студентів-католиків «Обнова», а в 1933 р. – Католицьку асоціацію української молоді (КАУМ) «Орли», які мали на меті поглиблення християнського і національного виховання молодого покоління [17, 2–3].

Митрополит Андрей був добре поінформований про трагічні події 1930-х рр. у радянській Україні. 24 липня 1933 р. він разом з іншими єпископами видав послання, в якому засудив штучний голод, організований більшовицьким режимом в Україні. Переконливими були слова митрополита, висловлені у пастирському посланні до духовенства та віруючих від 3 серпня 1936 р.: «Хто допомагає комуністам у їхній роботі, навіть суто політичній..., той зраджує справу вбогих, терплячих і справедливих у цілому світі» [1, 906]. Таким чином, піддавши нищівній критиці діяльність КПЗУ, затаврувавши її антигуманну ідеологію, прогнозуючи стагнацію соціалізму, А. Шептицький виступив речником антикомуністичної опозиції в краї.

В особливо складних умовах довелося діяти митрополиту Андрею під час Другої світової війни. Проголошення 30 червня 1941 р. Акту відновлення Української Держави митрополит УГКЦ сприйняв із захопленням. У липні того самого року було організовано верховний державний орган – Українську Національну Раду, що складалася з відомих українських політичних, громадських і культурних діячів. УНРада, почесним президентом якої обрали митрополита А. Шептицького, координувала діяльність українського Крайового комітету, сприяла відновленню українських шкіл, займалася відкриттям у Львові філії Українського видавництва.

Засудивши політику нацизму та геноциду єврейського народу, митрополит А. Шептицький у серпні 1942 р. в листі до Папи Римського Пія XII повідомив про нацистські звірства на Сході: «...Нині весь край згідний щодо того, що німецька влада є злою, майже диявольською, і то в набагато більшому ступені, ніж більшовицька влада» [10, 149]. 21 листопада 1942 р. вийшло пастирське послання під назвою «Не убий», в якому владики закликали до примирення політичних сил українського суспільства, засуджував політичні вбивства і застерігав про відлучення від церкви організаторів і виконавців подібних злочинів. Зміна ситуації на німецько-радянському фронті та досвід спілкування з радянською владою в 1939 р. зумовили побоювання владики Андрея щодо майбутнього УГКЦ. Зокрема, в липні 1940 р. він передбачав, що радянський режим «...скорше або пізніше розгромить нашу Церкву..., що все діло, над яким він жертовно працював через усі літа, лежатиме в руїні» [3, 43]. Помер митрополит А. Шептицький 1 листопада 1944 р. і був похований в соборі св. Юра у Львові.

Душпастирська діяльність А. Шептицького була такою багатогранною і різноманітною, що важко виділити з неї якийсь один аспект. Беззаперечним є його прагнення вивести греко-католицьку церкву на новий рівень, подолати кризу, в якій вона опинилася наприкінці XIX ст., і перетворити її на чинник національно-культурного відродження і державотворення. Сюди органічно вплі-

талася екуменічна, культурологічна та освітньо-виховна діяльність, якій владика Андрей присвятив своє життя. У теоретичній спадщині митрополита А. Шептицького чітко прослідковуються два напрямки. Перший стосувався екуменічних змагань між католицьким Заходом та православним Сходом. Митрополит виступив одним з ініціаторів проведення у м. Велеграді та Пінську спільних з'їздів православних і католицьких священників. Своє завдання владика Церкви сформував так: «Ціль моєї праці – це зібрати Вас, Брати-Християни Сходу і Заходу під стяг Христа ...» [6, 10]. Другий напрямок стосувався порозуміння українців різних конфесій для того, щоби створити Український Патріархат східного обряду, але в злуці зі Святим Престолом. Заслуговує на увагу думка митрополита Андрея про те, що лише та нація може бути духовно сильною і мати вплив на інші народи, яка, виступаючи репрезентантом якоїсь ідеї універсального значення, залишає свій слід у культурі християнського світу.

Варто зазначити, що українська національна ідея найбільш виразно прозвучала у праці А. Шептицького «Як будувати рідну хату?» (грудень 1941 р.), яка стала теоретичним підсумком соціальної політики УГКЦ кінця XIX – початку XX ст. «Ідеалом нашого національного життя, – писав владика, – є наша рідна всенациональна хата – Батьківщина» [18, 639]. Ці слова митрополита Андрея можна взяти за своєрідний епіграф до всіх його письмових й усних виступів, що стосуються проблеми української національної ідеї. Він вважав, що українцям слід відмовитися від властивого їм провінціалізму і підвестися до рівня світової культури та шукати розв'язання своїх проблем на основі загальнолюдських цінностей християнської моралі. Головну роль у цьому владика відводив просвіті. «Церква чи церкви відіграватимуть важну роль в будівництві Батьківщини, про це не можна сумніватися... Церква виховує народи, вона вщиплює в душу дитини ті християнські чесноти, які роблять з неї доброго патріота і мудрого громадянина» [17, 314]. Отже, філософські міркування митрополита Андрея дають змогу висувати, що єдність української національної ідеї з релігійною стали універсальними, були найвищими вимірами національної самосвідомості, що синтезували її історичний, державницько-правовий та морально-етичний рівні. Якщо стрижнем національної ідеї є національна держава, то стрижнем релігійної – національна церква.

Таким чином, постать одного з найвизначніших діячів української історії і культури XX ст. митрополита Андрея Шептицького посідає визначне місце в історії українського народу. Всебічна обдарованість Великого Українця, аналітичний склад розуму поєднувалися з мудрою тактикою глави Церкви та громадського і політичного діяча. Вивести церкву на вирішення нових завдань, зробити її фактором уже не тільки національного відродження, а й національного державотворення, що, власне, вінчає процес національного відродження, витворити з неї цілком національне, релігійне об'єднання – усе це судилося йому виконати. Протягом багатьох років УГКЦ залишалася чи не єдиною національною інституцією краю, яка спромоглася відстояти свою самобутність, зберегти власні церковні традиції, а також захистити українську культуру, мову,

школу від асиміляційної політики урядів чужоземних країн. Про її виховний вплив свідчить відданість церкви, релігійно-національна свідомість українського населення краю, позитивна роль галицької інтелігенції, яка походила переважно з представників духовенства.

Shcherbiak Y. Activities Prosvetytelskaya Metropolitan Andrey Sheptytsky. The article deals with enlightenment activity head of the Ukrainian Greek Catholic Church Andrey Sheptytsky in the context of Ukrainian national cultural renaissance of the late XIX – early XX century. It is shown that practical actions and theoretical achievements of Metropolitan Andrey Sheptytsky reflected an era of Ukrainian people for independence, achieving national unity and religious Ukrainian. It is proved that for many years under the leadership of the UGCC Metropolitan A. Sheptytsky remained almost the only national institution edge, which managed to defend their identity, to preserve their own religious traditions, and to protect Ukrainian culture, language, school of assimilation policies of governments of foreign countries.

Key words: enlightenment activities, Metropolitan, Church, national and cultural renaissance, assimilation policy.

Щербяк Ю. А. Просветительская деятельность митрополита Андрея Шептицького. Освещена просветительская деятельность главы Украинской греко-католической церкви А. Шептицького в контексте украинского национально-культурного возрождения конца XIX – первой половины XX в. Выяснено, что в практических действиях и теоретических достижениях митрополита А. Шептицького отражена целая эпоха борьбы украинского народа за государственную независимость, достижения религиозного и национального единства. Доказано, что на протяжении многих лет УГКЦ под руководством митрополита А. Шептицького оставалась едва ли не единственной национальной институцией края, которая смогла отстоять свою самобытность, сохранить собственные церковные традиции, а также защитить украинскую культуру, язык, школу от ассимиляционной политики правительств иностранных государств.

Ключевые слова: просветительская деятельность, митрополит, Церковь, национально-культурное возрождение, ассимиляционная политика.

Література

1. Андрей Шептицький – Всечесному духовенству і вірним Божий мир і архієрейське благословення // Визвольний шлях. – Лондон, 1988. – Кн. 3. – С. 905–920.
2. Басистюк Я. Андрей Шептицький – патріот та державний муж / Я. Басистюк // Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчя від часу введення на митрополичий престіл у Львові Слуги Божого Андрея Шептицького (27 жовтня 2001 р.). – Тернопіль : Астон, 2002. – С. 78–83.
3. Гайковський М. Греко-католицька церква як чинник українського державотворення (1946–1996 рр.) / М. Гайковський // Берестейська унія (1596–1996 рр.): статті й матеріали. – Львів, 1996. – С. 38–44.

4. *Гладка Г. Л.* Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького (1899–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 / Г. Л. Гладка. – Чернівці, 2000. – 18 с.
5. Державний архів Тернопільської області. – Фонд. № 231. – Оп. № 1. – Спр. № 1629.
6. *Кияк С.* Українська діаспора як символ церкви – паломниці: проблеми і перспективи / С. Кияк // Історія релігій в Україні: наук. щорічн. Кн. 1. – Львів: Логос, 2004. – С. 288–293.
7. *Крип'якевич І.* Історія України / І. Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 520 с.
8. *Крупа Л. Л.* Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця ХІХ – першої половини ХХ століття: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 / Л. Л. Крупа. – Чернівці, 2003. – 20 с.
9. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Церква і суспільне питання. Документи і матеріали. 1899–1944. Т. 2. – Львів: Місіонер, 1988. – 570 с.
10. *Пащенко В.* Православ'я в новітній історії України. Ч. 1 / В. Пащенко. – Полтава, 1997. – 544 с.
11. *Перевезій В.* Українська греко-католицька церква у східно-галицькому суспільстві (20–30-ті роки ХХ ст.) / В. Перевезій // Розбудова держави. – 1998. – № 11–12. – С. 120–125.
12. *Переїда Ю.* Апостол церковного єднання / Ю. Переїда. – Львів, 1994. – 36 с.
13. Резолюція в справі подій в Східній Галичині // Книголюб. – Прага, 1931. – 52 с.
14. Слово представника конгрегації східних церков отця Клавдіо Гуджеротті... Ч. 1 // Патріархат. – Нью-Йорк, 1999. – С. 5–7.
15. *Теслюк А.* УГКЦ і суспільно-політичне життя галицького краю (перша половина ХХ ст.) / А. Теслюк. – Тернопіль, 2006. – С. 6–16.
16. Церква і суспільне питання. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899–1944. Т. 2, кн. 1–2 / за ред. А. Кравчука. – Львів, 1998. – 1090 с.
17. *Чепіль М.* Роль українського духовенства у формуванні національної свідомості галичан / М. Чепіль // Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України. Біблія на теренах України: Наукові записки. Т. 3. – Острого, 2000. – С. 265–272.
18. *Яртись А.* Проблеми державотворення у спадщині митрополита Андрея Шептицького / А. Яртись // Історія релігій в Україні: наук. щорічн. Кн. 1. – Львів, 2004. – С. 635–640.